

ВЛАДЕТА ЈАНКОВИЋ

ЛАТИНСКИ ГЛОСАР

ИЗРЕКЕ • ИЗРАЗИ • СКРАЋЕНИЦЕ

Copyright © 2021, Владета Јанковић

Copyright © овог издања 2021, ЛАГУНА

Куповином књиге са FSC ознаком помажете развој пројекта одговорног коришћења шумских ресурса širom света.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

САДРЖАЈ

<i>Уместо увода: Лайџини и Грци</i>	11
---	----

ИЗРЕКЕ

БЛАГО СИРОМАШНИМА ДУХОМ / <i>Beati pauperes spiritu</i>	17
БОЉЕ ЖИВ ПАС НЕГО МРТАВ ЛАВ / <i>Melior canis vivus leone mortuo</i> ...	18
БОЉЕ ИКАД НЕГО НИКАД / <i>Potius sero quam numquam</i>	20
ВУК ДЛАКУ МЕЊА, АЛИ ЂУД НИКАДА / <i>Lupus pilum mutat, non mentem</i>	23
ГАЈИТИ ГУЈУ У НЕДРИМА / <i>Serpentem in sinu fovere</i>	25
ГРОВОВИ УДАРАЈУ У ПЛАНИНСКЕ ВРХУНЦЕ / <i>Feriuntque summos fulgura montes</i>	27
ДАЈ МИ ОСЛОНАЦ И ЗЕМЉУ ЂУ ПОМЕРИТИ / <i>Da mihi ubi consistam, terramque movebo</i>	29
ДА СИ ЂУТАО, ОСТАО БИ ФИЛОЗОФ / <i>Si tacuisses philosophus mansisses</i>	30
ДВА ЛОША УБИШЕ МИЛОША / <i>Nec Hercules contra duos</i>	33
ДОК ДИШЕМ, НАДАМ СЕ / <i>Dum spiro spero</i>	35
ДОЛИВАТИ УЉЕ НА ВАТРУ / <i>Ignem igne incitare</i>	37
ЕУРЕКА!.....	38
ЖИВОТ ЈЕ КРАТАК, УМЕТНОСТ ДУГА / <i>Ars longa, vita brevis</i>	42
ЗДРАВО БУДИ, ЦЕЗАРЕ, ПОЗДРАВЉАЈУ ТЕ ОНИ КОЈИ ЂЕ УМРЕТИ! / <i>Ave, Caesar, morituri te salutant!</i>	45

ЗЛИ РАЗГОВОРИ КВАРЕ ДОБРЕ ОБИЧАЈЕ / <i>Corrumpunt bonos mores colloquia mala</i>	50
ИЛИ ЦЕЗАР ИЛИ НИШТА / <i>Aut Caesar aut nihil</i>	52
ИМЕНА ЛУДА НАЛАЗЕ СЕ СВУДА / <i>Nomina stultorum ubique locorum</i>	55
КАД КОЗА ЧУВА КУПУС / <i>Lupo ovem committere</i>	57
КАД СЕ ДВОЈЕ СВАЂАЈУ, ТРЕЋИ СЕ КОРИСТИ / <i>Duobus litigantibus tertius gaudet</i>	59
КЛИН СЕ КЛИНОМ ИЗБИЈА / <i>Similia similibus curentur</i>	60
КЊИГЕ ИМАЈУ СВОЈУ СУДВИНУ / <i>Habent sua fata libelli</i>	62
КО ЗНА БОЉЕ, ШИРОКО МУ ПОЉЕ / <i>Feci quod potui, faciant meliora potentes</i>	64
КО ЛАЖЕ, ТАЈ И КРАДЕ / <i>Mendax furax</i>	66
КО СЕЈЕ ВЕТАР, ЖАЊЕ ОЛУЈУ / <i>Qui ventum seminat turbinem metet</i> ... 68	68
КОНАЦ ДЕЛО КРАСИ / <i>Finis coronat opus</i>	70
ЉУДСКИ ЈЕ ГРЕШИТИ / <i>Errare humanum</i>	72
МИСЛИМ, ДАКЛЕ ПОСТОЈИМ / <i>Cogito ergo sum</i>	74
МЛАТИТИ ПРАЗНУ СЛАМУ / <i>Actum agere</i>	76
НАВИКА ЈЕ ДРУГА ПРИРОДА / <i>Consuetudo altera natura</i>	79
НАЈВЕЋЕ ПРАВО НАЈВЕЋА НЕПРАВДА / <i>Summum ius summa iniuria</i> ... 81	81
НЕ БАЦАЈТЕ БИСЕРЕ ПРЕД СВИЊЕ / <i>Neque mittatis margaritas ante porcos</i>	83
НЕ КВАРИ МОЈЕ КРУГОВЕ! / <i>Noli turbare circulos meos!</i>	86
НЕКА СЕ ЧУЈЕ И ДРУГА СТРАНА / <i>Audiatur et altera pars</i>	89
НЕМА ПРАВИЛА БЕЗ ИЗУЗЕТКА / <i>Nulla regula sine exceptione</i>	92
НИ ПО БАБУ НИ ПО СТРИЧЕВИМА / <i>Sine ira et studio</i>	94
НИЈЕ СВАКИ ДАН БАДЊИ ДАН / <i>Non semper saturnalia erunt</i>	98
НИКО НИЈЕ ПРОРОК У СВОМ СЕЛУ / <i>Nemo propheta in patria</i>	100

ОВО ЈЕ МОЈ НАКИТ! / Haec sunt ornamenta mea!.....	103
О МРТВИМА НИШТА ОСИМ ДОБРОГ / De mortuis nihil nisi bene ...	105
О УКУСИМА СЕ НЕ РАСПРАВЉА / De gustibus non est disputandum ...	107
О, БЛАЖЕНА ПРОСТОТО! / O, sancta simplicitas!	109
ОКО ЗА ОКО, ЗУБ ЗА ЗУБ / Oculum pro oculo, dentem pro dente.....	112
ПОЗНАЈ САМОГ СЕБЕ / Nosce te ipsum.....	116
ПОНАВЉАЊЕ ЈЕ МАЈКА УЧЕЊА / Repetitio est mater studiorum.....	119
ПОШТО САМ КУПИО, ПО ТО ПРОДАЈЕМ / Relata refero.....	121
РЕЧИ ЛЕТЕ, А ЗАПИСАНО ОСТАЈЕ / Verba volant, scripta manent....	123
РУКА РУКУ МИЈЕ / Manus manum lavat.....	125
СВАКО ЈЕ КОВАЧ СВОЈЕ СРЕЋЕ / Faber est quisque suae fortunae ...	127
СВЕ СВОЈЕ СОБОМ НОСИМ / Omnia mea mecum porto.....	130
СВЕТЛОСТ ДОЛАЗИ СА ИСТОКА / Ex oriente lux.....	132
С ЊИМ ИЛИ НА ЊЕМУ / Aut cum scuto aut in scuto	135
СТАРА ЉУБАВ ЗАБОРАВА НЕМА / Antiquus amor cancer.....	137
ТРЕСЛА СЕ ГОРА, РОДИО СЕ МИШ / Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.....	140
ЋУТАЊЕ ЈЕ ОДОБРАВАЊЕ / Silentium videtur confessio	142
У ТУРЧИНА ВЕРЕ НЕМА / Graeca fides nulla fides.....	145
ХАРТИЈА ТРПИ СВЕ / Litterae non erubescunt	148
ХРАБРИМА СРЕЋА ПОМАЖЕ / Audaces fortuna iuvat.....	150
ЦИЉ ОПРАВДАВА СРЕДСТВО / Finis sanctificat media.....	153
ЧИСТИМА ЈЕ СВЕ ЧИСТО / Castis omnia casta	155
ЧОВЕКА ТРАЖИМ / Nominem quaero.....	158
ШТО НИЈЕ НА ХАРТИЈИ, НЕ ПОСТОЈИ / Quod non est in charta non est in mundo.....	162

ИЗРАЗИ

A PRIORI – A POSTERIORI	167
ACADEMIA.....	169
AD HOC.....	172
AD HOMINEM	173
AD USUM DELPHINI.....	175
ADVOCATUS DIABOLI.....	177
AGENDA.....	180
ALIAS	181
ALIBI.....	183
ALMA MATER.....	184
ALTER EGO	186
BONA FIDE – MALA FIDE.....	188
CASUS BELLI.....	189
CIRCULUS VITIOSUS.....	192
CONDITIO SINE QUA NON.....	195
CONSENSUS.....	196
CONTRADICTION IN ADIECTO	199
CORPUS DELICTI.....	200
CUM GRANO SALIS.....	202
CUM LAUDE.....	204
CURRICULUM VITAE.....	206
CYGNI CANTUS.....	208
DAMNATIO MEMORIAE	211
DE FACTO – DE IURE	214
DEO VOLENTE	217
DE PROFUNDIS.....	219
ERRATA.....	222
EX ABRUPTO – EX IMPROVISO – EX TEMPORE.....	223
EX CATHEDRA.....	226
EX LIBRIS.....	229
EX OFFICIO.....	231
IN EFFIGIE	232
IN FLAGRANTI.....	234

IPSE DIXIT.....	236
LAPSUS.....	239
LEGE ARTIS.....	241
LICENTIA POETICA.....	242
MEA CULPA.....	244
MEMENTO.....	246
MEMORANDUM.....	249
MODUS OPERANDI.....	250
MODUS VIVENDI.....	251
NON PLUS ULTRA.....	252
PARS PRO TOTO.....	255
PERSONA NON GRATA.....	256
PLACEBO.....	258
POLLICE VERSO.....	261
POST FESTUM.....	266
POST MORTEM.....	269
PRIMUS INTER PARES.....	270
PRO BONO.....	272
QUID PRO QUO.....	273
REFERENDUM.....	275
RES PUBLICA.....	277
STATUS QUO.....	279
SUB IUDICE.....	282
SUB SPECIE AETERNITATIS.....	284
SUMMA SUMMARUM.....	285
SUMMUM BONUM.....	287
TABULA RASA.....	290
TERRA INCOGNITA.....	292
URBI ET ORBI.....	294
VETO.....	296
VIS MAIOR.....	299
VOLENS NOLENS.....	300
VOX CLAMANTIS IN DESERTO.....	301
VOX POPULI.....	305

СКРАЋЕНИЦЕ

АДМИНИСТРАТИВНЕ	311
НАУЧНЕ И СТРУЧНЕ	315
ОПШТА УПОТРЕБА	320
<i>О ауџору</i>	327

УМЕСТО УВОДА: ЛАТИНИ И ГРЦИ

Читаоцу или, тачније, кориснику ове књиге неизбежно ће пасти у очи да многи латински изрази, узречице и изреке заправо воде порекло из грчке културне и језичке сфере. Због тога се чини умесним на почетку покушати да се, ма колико поједностављено, објасни природа односа између двеју великих античких цивилизација, на чијим темељима почива и ова у којој ми живимо. Грчки и римски свет обухватају период од око 2000 година, ако за почетак узмемо критско-микенску културу, а за крај варварско свргавање последњег римског цара Ромула Августула године 476. наше ере. Тековине ових двеју претежно паганских цивилизација умногоме је наставила хришћанска Византија, с тим што, по општеприхваћеној периодизацији, то више није био свет класичне антике.

Грчка цивилизација, знатно старија од римске, била је надмоћна духом и своје највише плодове донела је у подручјима филозофије и уметности, док је Рим читав стари свет освојио оружјем да би га култивисао државном организацијом, техничким напретком и правним нормама. Док је Рим још био село у забити Лација, Грци су, осим знатног дела Мале Азије, били колонизовали југ Италије и Сицилију, да би се равнотежа снага с

временом изменила у тој мери да су Римљани коначно покорили Грчку 146. године пре н. е., када је пао последњи утврђен град, Коринт. То је, међутим, било поковање само у војном и материјалном смислу.

Од тада па надаље Грчка јесте остала у саставу моћне римске државе (која се у једном дугом периоду протезала од данашње Шкотске до Авганистана и од Немачке до Туниса), али се заправо догодило оно што је најбоље изразио Хорације својим познатим дистихом:

*Graecia capta ferum victorem cepit
et artes intulit agresti Latio,*

а што је Радмила Шалабалић превела као:

*Побеђена је Грчка њобегдила свој освајача,
умейносћ унесе њраву у сељачки Лациј.*

Национална традиција, која је свој најбољи уметнички израз нашла у Вергилијевом епу *Енеида*, порекло Римљана изводи од Тројанца Енеје, сина богиње Венере, који је, са старим оцем и маленим сином, успео да избегне из разорене Троје и да, после многих лутања, стигне до италских обала. И римска религија је у основи само преузела грчка веровања, с тим што су божанства пантеона, задржавши своје атрибуте, добила латинска имена: Зевс је постао Јупитер, Хера – Јунона, Атена – Минерва, Посејдон – Нептун, Афродита – Венера и тако даље. Одговарајућа преузимања још су видљивија у књижевности, о чему најбоље сведочи поменути Вергилијев спев: од дванаест његових певања, првих шест су латинизовање Хомерове *Одисеје*,

а других шест *Илијаде*, док су Католове песме делом преводи Сапфиних. Слично је и у филозофији, пошто је спев *О природи ствари* највећег римског филозофа Лукреција у основи преношење и развијање Епикурових и Демокритових идеја, сви Цицеронови филозофски списи су тек разраде учења грчких мислилаца, док Сенека и Марко Аурелије само другим речима казују оно до чега су много раније дошли грчки стоици.

Однос Римљана према Грцима био је сложен и у многим погледу занимљив. Виши друштвени слојеви ценили су грчке вредности, међу собом често општили на грчком језику, своју децу слали на студије у Атину (Платонова Академија и Аристотелов Лицеј били су тачно оно што су данас Оксфорд или Сорбона) и, узгред, немилосрдно пљачкали уметничка дела попут Праксителових скулптура и Зеуксидових слика. С друге стране, конзервативнији кругови, са својим утицајем на ниже и необразоване друштвене слојеве, на Грке су гледали као на декаденте и опасност по староримске врлине, а истовремено су их надмено омаловажавали: тако их је неумољиви Катон Цензор звао *Graeculi* – Грчићи, а сатиричар Јувенал „комедијашким народом“.

У свему овоме реченом требало би да је садржан одговор на питање зашто у наслову ове књиге стоји придев „латински“, а не „антички“. Историјске околности су учиниле да се класична античка култура подели на источну – грчку и западну – латинску. Подела Римског царства на Источно и Западно, а затим раскол међу хришћанима на православље и римокатоличанство, као и потоња османска освајања имали су за последицу да изворне грчке тековине остану у дубокој сенци латинског наслеђа, да латински језик постане

lingua franca средњовековног света, а да се право интересовање за грчке вредности пробуди тек у доба ренесансе, када су византијске ризнице већ биле тешко пострадале. Све ово су разлози што су не само на Западу већ и у источној културној сфери, укључујући и нашу, латински изрази, узречице и изреке потиснули своје грчко порекло, тако да се, при састављању ове књиге, према прилици, на те праве изворе само указује.

*

У многим погледу, *Латински глосар* се може сматрати наставком *Анџичких изрека*, чијом је лепом прихваћеношћу и подстакнут. То се посебно односи на први део – *Изреке*, који је по свему допуна претходном тому. (Читалац ће приметити да су овог пута заступљене само латинске сентенције за које у српском језику постоји више-мање близак еквивалент, при чему се, полазећи од наших изрека, следио азбучни редослед.) *Изрази* су покушај да се помогне у разумевању и исправној употреби појмова и речи латинског порекла који су чести у свакодневном саобраћању, а додатак *Скраћенице* можда ће отклонити неке недоумице у коришћењу научних текстова и при неизбежним сусретима са администрацијом.

Преводи одломака из књижевности и стручне литературе, где год није наведено име преводиоца, моји су.

На корисним примедбама захваљујем универзитетском професору историје старог века Жарку Петковићу, који је био добар да прочита рукопис, док посебну благодарност дугујем инвентивном уреднику и добром духу ове књиге Дејану Михаиловићу.

B. J.

ИЗРЕКЕ

БЛАГО СИРОМАШНИМА ДУХОМ

Beati pauperes spiritu

Ово је део стиха из Јеванђеља по Маттеју, који у Вуліаїи, латинској верзији изворника, у целини гласи *Beati pauperes spiritu / quoniam ipsorum est regnum caelorum*, односно, у Вуковом преводу, „Благо сиромашнима духом јер је њихово царство небеско“. Према јеванђељу, то су прве речи које је Господ изговорио пошто се „попео на Гору, где сједе, и приступише му ученици његови“. За Беседу на Гори се без изузетка сматра да садржи саму суштину хришћанског учења. У уводном делу, Беседа садржи такозвана „блаженства“ или благослове, при чему Исус Христос, супротно до тада (па и касније) уобичајеним схватањима блаженства, успеха и среће, блаженима проглашава понижене, гладне, жедне правде, миротворце, оне кротке и чиста срца. У нескладу са својим изворним, хришћанским смислом, ова се изрека, у скраћеном облику, понекад може чути у омаловажавајућем тону, као нека врста еуфемистичке утехе интелектуално недораслим саговорницима.

БОЉЕ ЖИВ ПАС НЕГО МРТАВ ЛАВ

Melior canis vivus leone mortuo

За ову изреку се обично мисли да стоји за моралну слабост, одсуство смелости и, колоквијално речено, „зихерашки“ приступ животу. Неки је по смислу сматрају блиском девизи ситних душа, према којој је „бољи врабац у руци него голуб на грани“. Посматрано у контексту порекла, међутим, ствари не изгледају тако.

Изрека потиче из латинског превода старозаветне *Књиге Пророка Јеремје*, која је сва прожета горким песимизмом. Проповедник, који се по традицији поистовећује са царем Соломоном (иако је *Књига* извесно најмлађи део Старог завета и настала неколико векова после његовог доба), на једном месту, у преводу Ђуре Даничића, каже:

*Све дива свјема једнако: њраведнику дива као
дездожнику, доброму и чистому као нечистому
(...) како доброму тако ирјешнику (...)*

*А то је најгоре од свега што дива њод сунцем што
свјема једнако дива, то је и срце људско њуно зла, и
људост њ је у срцу док су живи, а њо то њом умиру.*

*Јер ко ће бити изабран? У живоју свијех има
надања; и њсу живу боље је не њо мрјиву лаву.*

Јер живи знају да ће умријети, а мртви не знају ништа нишпи им има илаше, јер им се сјомен забравио.

Ако се пажљиво прочита Проповедников текст, видеће се да је основа његове идеје у томе да је, колико год судбина била неумитна подједнако према свакоме, положај и најбеднијег живог створења бољи (или мање очајан) од положаја највеличанственијег мртвог: разлика је у томе што за живога „има надања“, колико год та нада била варљива и немала много смисла.

Свици папируса с хеврејским текстом нађени код Мртвог мора

БОЉЕ ИКАД НЕГО НИКАД

Potius sero quam numquam

Изрека служи као оправдање кашњења сваке врсте, а може се користити и као извињење, али и као саркастичан коментар, на пример, корисника услуге која касни. Порекло је несумњиво латинско јер се изрека у овом облику први пут среће у историографском делу Тита Ливија, познатом као *Ab Urbe condita libri*, а код нас преведеном као *Историја Рима од оснивања града* (Мирослава Мирковић). Ово монументално дело покрива период од оснивања Рима (узима се да је то било 753. године пре н. е.) до периода Августове владавине, што је време преласка из старе у нову еру, када је живео и сам Ливије. Од укупно 142 књиге, изгубљене су оне између 11. и 20, као и све после 45 (неки фрагменти су преживели), а Ливије се ипак сматра за једног од највећих историографа антике. Још за живота је био толико славан да Плиније Млађи приповеда о неком Шпанцу који је чак из Кадиза допутовао у Рим само да би својим очима видео Тита Ливија.

У четвртој књизи своје хронике Ливије пише о догађајима из средине V века пре н. е., када је у Риму владала озбиљна напетост у односима патриција и плебејаца, при чему су ови други, преко својих заступника

Тит Ливије

– народних трибуна, вршили притисак на оне прве да се постепено одричу својих привилегија и да пристану на поделу власти у држави. У то време је једна од главних тема било доношење закона који би допустио бракове између патриција и плебејаца. Ливије преноси аргументе најрадикалнијих противника друштвене равноправности, који се жале да сваки уступак учињен плебејцима води новом, још већем, и питају се где је томе крај:

*Јер када је народним трибунима учињен устиу-
йак, овај је йовукао следећи и йако без краја. Не
моју ойсйаји у истйој држави и народни трибуни
и сенайори; или се мора укинути овај сйалеж
или ова маисйрайура; боље је касно нейо никад
суйройсйавиши се овој дрскоси и расйушише-
носии.*

У класичном делу енглеске средњовековне књижев-
ности, *Кенйердеријским йричама* Џефрија Чосера, које
по много чему личи на Бокачов *Декамерон*, група хо-
дочасника, састављена од представника различитих
друштвених слојева, има договор да током путовања
једни другима причају приче, с тим да ће оне које
буде испречао најбољу остали приредити победничку
вечеру. Поред Морнара, Крчмара, Дрводеље, Жене из
Бата и других, своју причу прича и помоћник алхе-
мичара-преваранта, описујући сва непочинства свог
господара у покушајима да наплати рецепт за прои-
зводњу злата и откриће камена мудрости. Он на једном
месту каже:

*Ийак је касно боље од никад; јер не усйеиши ни-
кад сувише је дуйо за чекање.*

Овome, као куриозитет, можемо додати и један упе-
чатљив пример важења принципа да је икад боље него
никад: у Батон Ружу, у америчкој држави Луизијани,
недавно је један исправан грађанин локалној библи-
отеци вратио књигу коју је његова мајка позајмила 84
године раније.

БУК ДЛАКУ МЕЊА, АЛИ БУД НИКАДА

Lupus pilum mutat, non mentem

Изворно, ова изрека гласи друкчије, утолико што се уместо вука као зверка која мења длаку помиње лисица – *Vulpes pilum mutat...* Потиче из Светонијевог дела *Дванаесџ царева*, из поглавља о Веспасијану. Биограф о овом владару скромног порекла пише углавном врло похвално, истичући његову бригу за државни интерес, његов здрав разум и личну скромност, а једино га осуђује због среброљубља и тврдичења. Навешћемо (у преводу Николе Шопа) тај занимљив одломак у целини:

Посџао је ѣрави зеленаш. Људима који су ѣражили државну службу ѣродавао је намешџења, а оџџуженима, дили криви или ѣрави, давао је разрешнице ако ди му добро ѣлаџили. По ѣровинцијама је намерно ѣосџављао ѣохлейне људе за намеснике, да ди их као ѣруле доџаџаше шџо више оџлодио. Оџворено је ѣоворио да су му они као сџужве, које кад су суве обилно најџаџа да ди их ѣосле шџо доље исцедио. Неки ѣричају да је ѣо ѣприроди дио велики среброљубац. То му је једном ѣриликом ѣредацио неки сџарац ѣоведар, коме, ѣосле своџ доласка на ѣресџо, није хџео да